

HISTÒRIA

PANISSARS HISTÒRIC I MONUMENTAL

per EDUARD VIVAS I LLORENS, Pvre.
RECTOR DE LA JONQUERA I BIURE

*A la memòria del meu besavi
Eduard Llorens i Masdeu en
reconeixença del seu llegat
pictòric a les belles arts
catalanes.*

Introducció

He pensat molt aquest títol. Em proposo parlar de Panissars amb la senzillesa de qui comunica la pròpia experiència amb un llenguatge planer, gairebé dialogant. La meua llarga permanència a La Jonquera i el Portús com a Rector, m'ha familiaritzat amb la gent i la història d'aquesta contrada pirinenca, caracteritzada per la frontera. Comença l'any 215 abans de Jesucrist amb el pas d'Hanníbal i el seu exèrcit d'elefants disposat atacar Roma, en compliment del jurament fet en la seva infantesa de professar odi perpetu als romans després de la mort del seu pare, el cartaginès Amílcar Barca, fundador de Barcelona. Els nombrosos monuments megalítics existents a la contrada, pertanyen a la nostra prehistòria.

Hom ha d'acostumar-se per tal d'interpretar la història amb sentit comú sobre un lloc geogràfic concret, a fer una abstracció mental de l'obra de la mà humana, i restituir amb la imaginació el paisatge segons el seu estat natural verge. Aital presa de posició ha estat important abans d'escriure el present treball; ja en farem al·lusions concretes.

Observant més des de l'Empordà que del Vallespir la silueta dels Pirineus Orientals, destaca al cim d'un turó isolat, el castell de Bellaguarda en el terme del Portús. Baixant per la carena en direcció a Ponent, es troba el cementiri militar francès i pocs metres més enllà, una abandonada torre de vigilància de l'època del tractat dels Pirineus. Seguint en la mateixa direcció uns 300 metres més avall, s'arriba al Coll de Panissars, el "SUMMUM PYRENAEUM" dels romans, on s'estan fent unes importants excavacions.

Recordo que la primera vegada de visitar tot sol Panissars, em vingueren a saludar uns oficials de la Guàrdia Civil de Fronteres en servei de vigilància a la muntanya. Fa aproximadament uns 15 anys, agermanats els alumnes de les escoles del Portús i La Jonquera, férem una plantada d'arbres en aquell indret. Jo en vaig plantar un, que no sé si viu; però no recordo d'haver vist llavors ni rastre de les importants ruïnes descobertes per l'arqueòleg Georges Castellví. Poc temps després es rumorejà la notícia, amb el conseqüent dubte, de si pertanyien a França o a Espanya. De fet, estan a banda i banda de la partió fronterera. Això vol dir com era abans aquell indret.

En parlar de Panissars em veig precisat a ampliar l'àmbit estricte de la Collada, per abraçar els termes de quatre municipis veïns, entre si relacionats pels esdeveniments: La Jonquera, El Portús, La Clusa i L'Albera. Escoltarem el ressò dels carreus i pedres seculars, el gemec inextingible de les ruïnes i les aportacions dels historiadors. Ens acostarem amb respecte a les restes arqueològiques, i procurarem reconstruir el que el conjunt podia ser en el curs del temps i establir una hipòtesi versemblant, útil per a bastir l'entramat lògic d'un passat, que constitueix part important del nostre patrimoni cultural. Les meves preguntes bàsiques són:

Quin era el recorregut de la via romana pel Pirineu?

Com serien els Trofeus de Pompeu a Panissars?

Per què al seu damunt enderrocat s'hi bastí un monestir?

Com és possible que tot plegat hagi quedat soterrat?

A més a més de l'estudi, he trobat les respostes anant en solitari als llocs, comprovant, comparant i sobretot intuïnt. El diàleg personal amb els arqueòlegs Georges Castellví, responsable de les excavacions, i Isabel Rodà, professora de la Universitat Autònoma de Barcelona, que treballen conjuntament amb llurs equips, tant en el terror com després en les conferències donades a La Jonquera, m'ha estat de màxima utilitat. En les conclusions no deixo de ser agosarat; i per cerciorar-me que no eren producte de la fantasia, m'he format una mena de codi de criteris, deduïts d'altres investigadors que han treballat a Empúries gairebé com a pioners. Són els següents:

1. Investigant s'arriba a un moment límit en què no es troben més dades, i cal prosseguir el tema fins a la fi. Llavors tots els elements, peces i petits detalls són importants.

2. Un monument cal relacionar-lo en funció del lloc i del temps que el motivaren; i les seves vicissituds concretes que expliquin l'actual estat en què es troba.

3. Unes ruïnes, majorment si s'estan excavant, són el testimoni d'un passat, d'una cultura, d'una evolució, del sentit comú dels homes o passions que l'ofusquen, i també dels canvis de mentalitat.

4. La superposició de monuments o edificis obeeix a motius funcionals, segons les necessitats socials, exigències tècniques o econòmiques i fins a la mutació de llurs valors simbòlics.

5. Alteracions molt sèries i greus mancances de diversa índole, han de motivar l'abandó d'un monument important, la seva ulterior ruïna i fins el seu oblit pels mateixos habitants de la contrada.

6. En conseqüència, en descobrir les restes d'un monument històric, es percep una sensació insòlita unida a la seva valoració.

7. Junt amb els treballs d'execució i consolidació, cal fer la reinterpretació del monument i la seva reinserció en el nostre context cultural actual.

L'exposició del tema té dues parts:

I. Panissars romà.

II. Panissars romànic.

I. PANISSARS ROMÀ

1. La via romana

Roma, a diferència dels altres grans imperis de l'antigor, procurà construir en tot el seu territori, ràpides vies de comunicació. El terme llatí "VIA" vol dir camí explanat per a transitar entre llocs separats geogràficament. D'aquesta manera uniren l'Orient i l'Occident. El pas continuat dels homes i animals per un indret forma els camins sobre el terreny. Els romans els aprofitaren, però amb mà d'obra els eixamplaren, consolidaren el paviment, facilitaren que les aigües pluvials s'escorressin,

nivellaren i terraplenaren terrenys, construïren ponts per travessar torrents i rius, etc. Aital sistema de comunicació, veritable obra d'enginyeria, unia la capital imperial amb totes les províncies, fins les més llunyanes, i els ports marítims amb les regions continentals. Tenien tanta importància militar com comercial.

La que passava per La Jonquera anava de Roma a Cadis. Remuntava la península itàlica, travessats els Alps Marítims seguia per les Gàl·lies; vorejant més o menys el litoral, arribava a la Hispània Tarraconense pels Pirineus. Els seus trams prenen el nom dels cònsols de la demarcació o dels enginyers que la construïen. La via es denominava Càssia, Clòdia, Aurèlia, Júlia, Domítia a la Gàl·lia en memòria del pretor Lucius Domitius, i Augusta des del "SUMMUM PYRENAEUM" —Panissars—, perpetuant el nom de l'emperador.

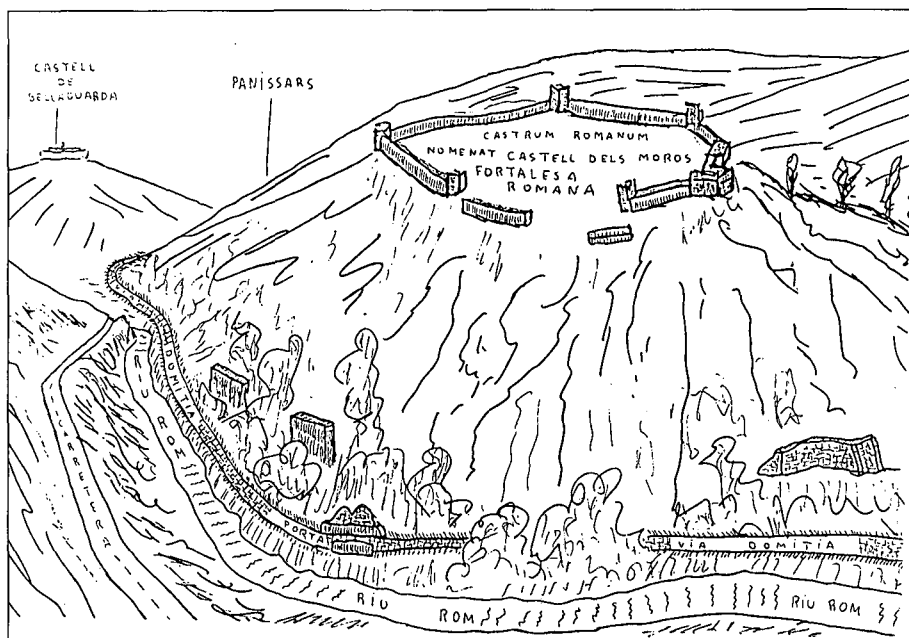
Les vies estaven classificades en tres categories, com si diguessim autopistes, carreteres de primer ordre i de segon ordre. El paviment de les més importants era de pedra picada damunt la qual s'estenia una capa de gres, terra o argila, consolidada amb calç, i al cim s'hi col·locaven les pedres quadrades, encaixades a cops de martell, sobre les que es transitava; per tal de donar-li consistència, les voreres tenien unes pedres laterals esfonsades. L'amplada era variable. Les més senzilles es feien amb un massissat de grava o simplement de terra replanada. De tant en tant es trobaven llocs de parada i les pedres militàries indicaven les milles des d'aquell punt concret a Roma.

És convenient que fem una abstracció sobre el paisatge de tot el que representen les edificacions en el curs dels segles i li restituïm, quan sigui possible, el seu estat natural primitiu, totalment verge. La via Domítia seguia un curs planer, però en arribar a l'extrem meridional havia de traspasar la gran barrera dels Pirineus. Continuar vorejant la mar representava trobar-se amb la constant dificultat del que és la nostra Costa Brava, des de Cotlliure a la desembocadura del Tordera. Les muntanyes, les roques i desnivells feien impracticable la construcció de la important via.

En conseqüència calia decantar-se pel punt més baix de la gran serralada dels Pirineus. La manera pràctica fou seguir el curs dels rius que han obert el pas natural. Per això s'observa que la via romana segueix el pas del Tec, després remonta vorejant el Rom i davalla al costat del Llobregat. Si contemplem l'extrem de la plana de l'Empordà, on el Llobregat comença a formar la seva vall i per l'altre vessant dels Pirineus l'indret que el Rom penetra en el Rosselló, es noten interessants coincidències: els dos rius neixen en el Puig Neulós, a molt poca distància l'un de l'altre, de manera que podem considerar que són germans d'una mateixa deu, però l'un vessa les aigües al Nord i l'altre al Sud. La muntanya és abrupta pels dos costats amb precipicis i fondalades considerables. Per tant la solució més pràctica era fer la via pel costat dels rius, passant pel mig d'impressionants gorgues conegudes amb el nom de "SALTUM PYRENAEUM". Quan els rius s'enfilen, calia deixar-los i travessar els Pirineus per l'indret més fàcil, que rebé el nom de "SUMMUM PYRENAEUM", l'actual Panissars. Fins allà arribava la via Domítia i començava l'Augusta.

Per tal de seguir el seu curs situem-nos a la Clusa Baixa, on trobem el

pont romà sobre el riu Rom. Passava la via Domítia a l'indret de les Termes del Voló i travessava a la banda occidental del Rom on comença el congost. Cal notar la importància del nom del riu, que evoca "Roma". Quan la gorja s'estreny, a l'indret de la Clusa Mitja, hi ha el més important: la porta que la tancava, les runes de la qual encara s'observen. Tinc la impressió que la famosa "Vara de Roland", que és al bell mig de la plaça de Maçanet de Cabrenys i de la qual diu la llegenda, que la llençà des del pont de Ceret dient: "Allí on la meua vara caurà, Maçanet de Cabrenys serà", —fou plantada l'any 1834 i el total de la seva alçada, inclosa la part soterrada, és de 5 metres 44 cm—, pertany a l'esmentada porta; el seu ferro procediria de les mines de Batera, vessant Sud-Oriental del Canigó.

Dibuix esquemàtic del "Saltum Pirenaeum" on s'estreny la gorja el riu Rom, per la qual passava la "Via Domitia" des del pont de la Clusa Baixa a Panissars, en sentit paral·lel a l'actual carretera del Portús. Enfront del "Castell dels moros" i situat a la Clusa Alta, hi havia l'altre campament romà.

A banda i banda de la porta que tancava la via Domitia, coincidint amb l'indret més estret de la gorja del Rom, a la part alta de les muntanyes, hi ha les ruïnes de dos campaments romans; el de Ponent, més gran, és semblant als que circumden la fortalesa jueva de Massada en el Mar Mort i també Numància; el de Sol Ixent està al costat mateix de l'esglesiola de la Clusa Alta i mostra en part, la muralla ben conservada. Tots dos són de l'època tardana de l'imperi. També es conserven uns 500 metres de via romana d'accés al campament entre la Clusa Mitja i l'Alta. Posteriorment es degué continuar fins al Portús, remuntant l'Albera.

Al pas de la via romana pel congost del Rom se li escau ben bé el nom llatí de “SALTUM PYRENAEUM”. Seguint el curs ascendent de la via Domítia, aproximadament a un quilòmetre més amunt de la “porta”, que podria estar barrada, amb la “vara de Roland”, quan el Rom torceix a l’Est en direcció a les fonts vers el Puig Neulós, es decantava entre muntanyes a ponent, per arribar relativament planejant i amb suaus pendents al “SUMMUM PIRENAEUM”, doncs el transport pesat amb animals no permetia pujades fortes.

El Coll de Panissars fa un planer i enfront, sobtadament es gaudeix d’una esplèndida vista panoràmica sobre la “riallera plana de l’Empordà”, indret escollit per Pompeu per a erigir els seus famosos “Trofeus”. Aquí començava la “via Augusta”. Fent unes zigues-zagues aniria baixant pel conegut “Coll dels Burros” fins a l’indret del “Coll de les Portes”, on hi hauria una altra porta. Allà les muntanyes d’un costat i de l’altre gairebé s’ajunten per última vegada i obren la vall. Si hom observa la gorja del Llobregat des del Salt del Fitó, punt de confluència amb el còrrec que baixa del Portús, es fa càrrec de la dificultat de travessar els fondals; i per tant els romans escolliren la forma més practicable per sota de Sant Julià.

Després del Coll de les Portes la Via Augusta passaria a la ribera oriental del riu Llobregat i seguiria avall. Fent obres al davant del portal romànic de l’Església Parroquial de La Jonquera, soterrades uns 40 cm aproximadament sota el nivell del carrer, he vist per dues vegades unes lloses que per mi corresponen a la Via Augusta. Potser valdria la pena comprovar-ho; i, en cas afirmatiu, reconstruir-les a un lloc adient, per exemple en el mateix Panissars en començar el declivi del terreny.

2. Pompeu i els seus trofeus

L’any 218 abans de Crist, el general romà Gneu Escipió desembarcà a Empúries, des d’on es dirigí a Tarragona, capital provincial sempre fidel a la imperial, per preparar amb el seu germà Emilià, bon estratega, l’expedició militar contra Numància, ciutat emblemàtica de la resistència celtibèrica. En el 153, a l’antiga Occilis —actual Medinaceli— el cònsol Quintus Fulvius establí un campament; però en fou foragitat pels nadius. L’any següent el seu successor Claudius Marcellus la conquerí definitivament, fent-hi un dels camps base, el “Castrum Occile”, per atacar els numantins, els quals es rendiren el 133 abans de Crist.

D’aquella època i sens que es pugui constatar l’any de la seva construcció en honor del referit cònsol, mirant la vall del “Arbuxuelo” segons el Poema del Mío Cid, al cim d’una de les darreres estribacions dels Monts Ibèrics que dona les aigües pluvials a les vessants de l’Ebre, del Duero i del Tajo, ben a prop del campament i enfront d’un paisatge semblant al de Panissars, s’erigí el famós i sumptuós arc triomfal de tres arcades on es penjaven els trofeus conquerits als celtíbers, ben visibles de lluny estant. Allà conflueixen les vies de Caesar-Augusta a Mèrida per Toletum i la de

Segontia a Clúnia. Era tingut per un monument insígnia. Aitals dades prèvies, les considero indispensables per tractar dels Trofeus de Pompeu.

Cneius Pompeius Magnus nasqué l'any 106 abans de Crist i morí víctima d'una obscura traïció a Egipte el 48. A la tardor del 77, que correspon al 676 de la fundació de Roma, amb 30.000 homes travessà els Pirineus; era la tardor i sojornà a Empúries durant l'hivern. Després aconseguí dominar tota la Celtibèria, gràcies a vèncer el seu rival Sertorius per l'acció d'un punyal sinistre. Reformà les demarcacions provincials que es denominaren Tarraconense, Bètica i Lusitania. En el 72 construí en el "SUMMUM PIRENAEUM" els seus monumentals Trofeus, inspirant-se per mi en els que havia contemplat a Occilis —Medinaceli—, emperò sobreexcel·lint-los en grandiositat. L'any següent féu la seva entrada triomfal a Roma.

Pompeu era un home superb que sabia dissimular la seva personal ambició. En missió de guerra recorregué tot l'Imperi, d'Orient a Occident, passant pel Nord d'Àfrica. En l'autoritat que li donava la llei, s'excedí més que cap altre general; es comparava al macedoni Alexandre el Gran i com ell es feia nomenar "Magne". S'ufanava amb els elogis que rebia, cercava la pompa i l'autocomplacència, fent-se rodejar d'una aurèola popular en constant increment, gràcies als seus aduldors a sou. Per les victòries arreu aconseguides somniava ser coronat emperador, sens voler-ne en el fons la seva suprema responsabilitat.

Base dels Trofeus de Pompeu. La punta extrema del carreu sobre l'aigua, fou la primera descoberta del monument per l'arqueòleg rossellonès Georges Castellví, el 14 d'agost del 1983. A la dreta, el mur del planell oriental, damunt del qual situem el temple a la Venus Pirenaica.

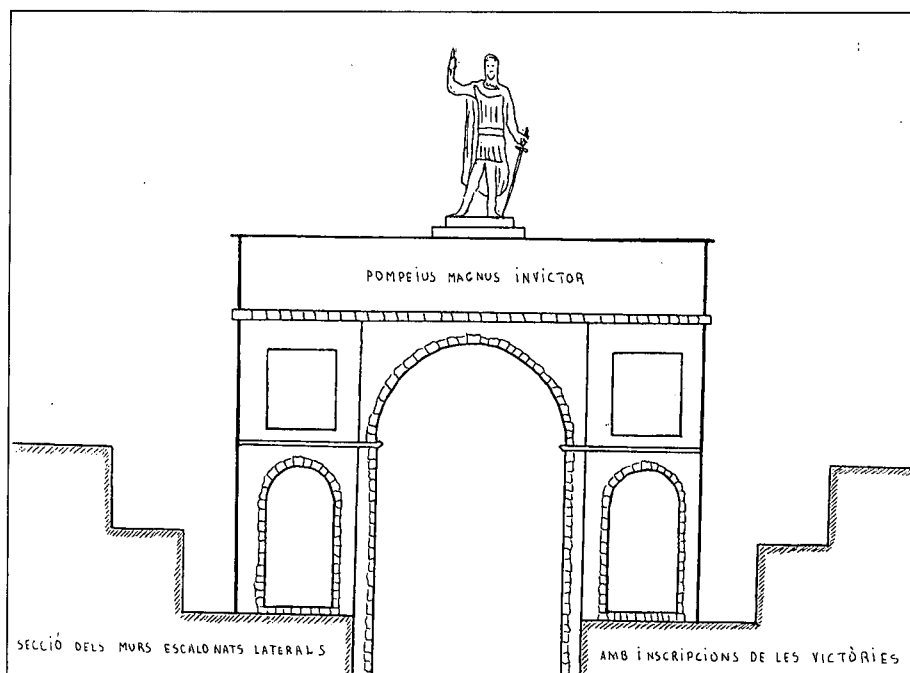
Els seus grans dies eren quan celebrava una victòria; gravava el nom del lloc conquerit, malgrat la seva insignificància. Recollia objectes curiosos, cuirasses, armes, llances, elms, eines, atuells, escultures, etc. i gaudia exposant-los com a trofeus. Transformà el poder en honor i aquell en funció d'aquest, sens reparar en medis per a assolir els seus propòsits. En els conflictes bèl·lics o socials, els seus seguidors el presentaven com a home del moment. I no acceptava mai que públicament hom fos més llorejat que ell. Amb aquest procedir perjudicà més que ningú la mateixa Roma i es guanyà enemics acèrrims, començant pel seu propi parent Juli Cèsar. Segurament a Roma no s'hauria atrevit a construir-se el monument que aixecà a Panissars.

És important recordar com l'arqueòleg Georges Castellví descobrí els Trofeus. Al seu costat passava una carretera asfaltada de muntanya i en el marge, baixant del Castell de Bellagarde, sobreeixia la punta carrada d'una pedra, que no era ni un roc ni una penya, sinó un carreu tallat. Descobertes les restes del monument es procedí al buidat dels fonaments, totalment coberts de terra, trobant-se també que la via romana passava pel mig. Les excavacions ensems han posat de manifest les ruïnes del Monestir de Santa Maria del Coll de Panissars, d'origen carolingi. Considero que són indissociables i cal presentar-ne el seu conjunt, doncs la història els ha unit.

Tot estudiant en silenci el tema he seguit el meu camí, arribant a la conclusió que, al límit de les províncies Gàl·lia i Tarraconense, Pompeu construí un magnífic arc triomfal, d'unes característiques semblants al de Medinaceli, amb un pas central per carruatges en doble direcció i dos laterals pels caminants. La part alta estaria ornada amb els millors trofeus conquerits i rematat amb la seva estàtua. Tindria unes inscripcions adients al personatge amb lletres de bronze, clavades a la pedra. Potser en els laterals es veurien escenes bèl·liques en relleu, amb les armes penjades dels vençuts.

A cada costat de l'arc triomfal i pel que donava la llargada del planer del coll muntanyenc, Pompeu hi féu construir dos planells considerables amb les corresponents escales. Vora la via formarien uns graons, l'un enfront de l'altre i de la mateixa llargada, que permetien el pas normal d'una persona, sobreposats dos a cada costat. Allà estarien gravats els 876 noms topogràfics relatius a les seves conquestes i victòries. Dividint la xifra per dos, en correspondrien 438 a cada costat; ordenant-los de manera que es gravessin dues ratlles per graó, correspondrien 49 a cada una. Aital distribució sembla la més adient segons les dades dels historiadors antics. Els planells de cada costat formarien unes terrasses amb balaustrades i estàtues dels principals generals i cònsols, que haurien guerregjat al costat de Pompeu amb les corresponents llegendes, doncs no podien pas quedar eximits de llurs honors. Al seu voltant hi haurien els trofeus menys importants. Considerant puntualment els Trofeus eren un veritable memorial de les batalles de Pompeu en la nostra terra.

Tant si s'arribava al Summum Pirenaeum per la via Domitia com per l'Augusta, era necessari evidentment fer una parada en el camí i reposar. Així tot passant, tothom contemplaria les gestes de Pompeu el Magne. Per

Aspecte de l'arc triomfal, semblant al de Medinaceli, coronat amb l'estàtua del Pompeu en el "Summum Pirenaem". En la secció es veuen els graons longitudinals on estarien gravades les seves 876 victòries militars. Sota l'arcada central i en doble direcció segons les roderes, passava la via romana, dita "Domitia" a les Gàl·lies i "Augusta" baixant a l'Empordà.

motius de seguretat, en el planell de Ponent que és el menys excavat i el més elevat, s'hi hauria edificat una torre de vigilància. Així els Trofeus, entre les portes situades per custodiar el pas prop dels rius Rom i Llobregat, quedaven ben resguardats.

Ara podem comprendre les suscintes i gairebé lapidàries paraules que els historiadors de l'època ens han deixat. Strabó, cronista grec, nat l'any 58 abans de Crist i mort uns 65 més tard, al·ludeix varies vegades els Trofeus de Pompeu, considerant-los com un punt de referència que domina el paisatge des de l'altura dels Pirineus.

Salusti, del segle I abans de Jesucrist, l'obra del qual resta fragmentària, els cita una sola vegada: "*Pompeius devictis Hispanis trophea in Pyrenaei jugis constituit*". Aquesta és la seva versió literal: "Pompeu, vençuts els Espanyols, col·locà llurs trofeus units en el Pirineu".

Plini el Vell, també de la mateixa època, els menciona tres vegades en la seva obra de caràcter històric i geogràfic. Comparà l'estàtua de Pompeu a la d'August quan escrigué: "*Nonne illa similior tui est imago quan Pirinaei jugis imposuisti?*". La cita literalment traduïda diu: "No és aquella —la d'August— semblant a la teva imatge, que posares per sempre sobre el Pirineu?".

En la segona constata: "*Exitatis in Pyrenaeo tropeis, oppida*

DCCCLXXVI ab Alpibus ad fines Hispaniae ulterioris in ditionem redacta victoriae suae adscripsit, et majore animo Sertorium tacuit". En versió catalana llegim: "Erigits els trofeus en el Pirineu, 876 noms dels pobles des dels Alps fins a l'extrem de l'Espanya ulterior, supeditats als seu domini feu constar i, per grandesa d'esperit, silencià la victòria sobre Sertori".

La darrera cita és aquesta: "*Pompeius magnus tropheis sui quae statuebat in Pyrenaeo, DCCCLXXVI oppida ab Alpibus ad fines Hispaniae ulterioris in ditionem a se redacta testatus est*". El seu sentit exacte és:

"El gran Pompeu dóna testimoni de la victòria amb els seus trofeus que col·locà en el Pirineu, amb els noms de les 876 poblacions sotmeses al seu domini, des dels Alps fins a l'extrem de l'Espanya ulterior".

Des de l'actual terme de la Jonquera els Trofeus de Pompeu tindrien un aspecte formidable. Què en dirien els indigetes del país?

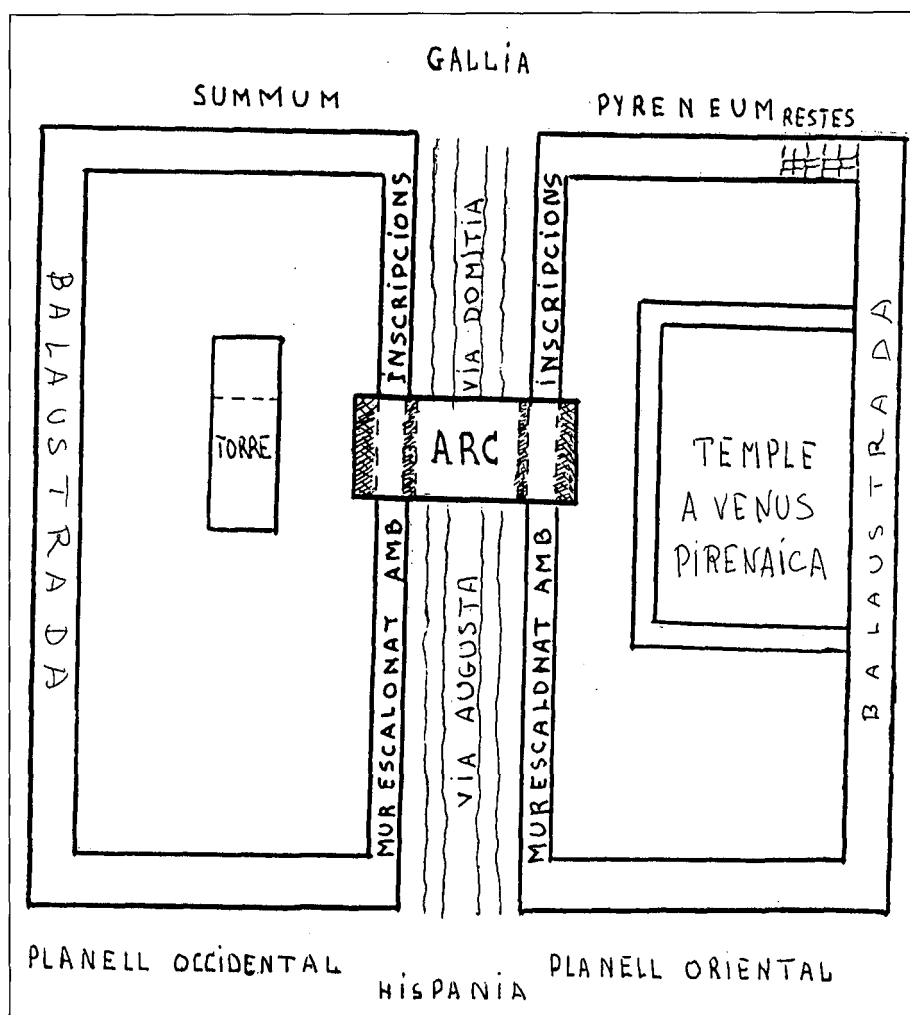
3. El temple a la Venus pirenaica

Els historiadors en parlen i no el localitzen. A Port-Vendres, l'antiga "*Portus Veneris*", afirmen que fou construït dins el seu terme, mes ningú no sap on era. Tot l'indret del Cap de Creus, nomenat "*Aphrodisium Promontorium*", presidit pel Monestir de Sant Pere de Rodes, ha estat explorat sens que ningú n'hagi vist el més petit vestigi. A Roses hi havia un temple dedicat a la deessa Diana, la imatge de la qual fou portada des d'Efes, no pas ben localitzat encara. Remuntant la costa mediterrània fins a Cotlliure, el mateix enigma es constata, repetint el que havia passat amb els Trofeus de Pompeu, que constant documentalment, ningú no sabia on eren.

Sabem que Cèsar féu construir un altar relacionat amb els Trofeus de Pompeu. En parla l'historiador Dion Cassius (155-235), nat a Nicea en la província de Bitínia, que va escriure una "Història Romana". Fent referència a Cèsar que tornava de Tarragona constata: "*Navibus Tarraconem usque subvectus, inde per Pyrenaeos montes progressus, tropheum ibi nullum constituit, quoniam ab eam rem Pompeio jam antea abtrectatum fuisse noverat; aram autem magnae molis ex lapidibus politis constructam haud procul a tropheis Pompei posuit*". Ajustant la traducció i interpretant l'exacte sentit de les partícules "ibi, haud i procul" de màxima importància documental, Cassius constata: "Havent arribat Cèsar a Tarragona transportat per les naus, sortint d'allà passà per les muntanyes dels Pirineus, on no hi va posar cap trofeu, doncs conegué que en aquell lloc amb anterioritat per Pompeu foren erigits; emperó una ara de gran tamany, construïda amb pedres polides, col·locà no pas massa lluny dels Trofeus de Pompeu".

Juli Cèsar es considerava de la nissaga d'Eneas, fill de Venus segons la mitologia pagana. A Roma edificà un temple a Júpiter i un altre a la "*Venus Genitrix*", honorant la seva fecunditat. A alguns llocs es denominava la grega Aphrodisis "*Venus Victrix*", és a dir, "*Venus Victoriousa*".

Tot voltant en solitari per Panissars em preguntava: On situaries aquell altar i a quina divinitat Cèsar el dedicà? Després d'haver vençut el seu rival

Planta del conjunt monumental de Panissars, segons la pròpia interpretació de les excavacions.

Pompeu, jo diria que a la deessa “*Venus Victrix*”. També intentant localitzar-li el lloc adient, no trobant el menor rastre de pedres polimentades o fins del seu possible basament, per principi pensava que caldria situar-lo al costat oriental dels Trofeus. Aquesta intuïció em va semblar una impressionant descoberta.

Certament que en la cita de referència sols l’altar es menciona. Mes un altar reclama un temple, que podria ser construït posteriorment. Continuava pensant: Cèsar es conformaria en ser a Panissars menys ostentós que Pompeu?

No voldria emular el seu prestigi amb la magnificència d’una gran obra al seu costat? No poden servir de precedents els dos temples que construï a Roma? Seria aqueix tal volta el nomenat i no localitzat temple de la “*Venus*

Pirenaica”? Llavors la meua ment, al costat de l’Arc triomfal de Pompeu en el recinte dels seus Trofeus, ja contemplava el temple de la deessa, semblant al romà de Vic i d’unes proporcions més reduïdes.

El Panissars monumental existent en la meua imaginació, podria haver estat el real? El sí afirmatiu me’l donà la planta de l’església romànica, edificada damunt les seves runes, dedicat a la Verge Maria. Les seves mides són completament insòlites: de cara a l’absis les té invertides, resultant que era més ample que llarg. Es tracta d’una anomalia arquitectònica sens parió en la nostra terra. Necessàriament els seus constructors tindrien un motiu seriós per fer-ho així i no segons la consuetud pròpia; jo no trobo cap més explicació que l’aprofitar els fonaments del temple pagà per fer-ne un de cristià. I la presència de la Mare de Déu suplantava la de Venus. Així s’explica l’origen de Santa Maria del Coll de Panissars. I ensems el Panissars Romà i el Romànic, històric i monumental.

II. PANISSARS ROMÀNIC

1. L’Enderrocament

Penetro en un moment obscur de la història. Gairebé el silenci documental és absolut. Cal, emperò, donar almenys una interpretació vàlida al fet incontrovertible de l’enderrocament del monumental Panissars: dels Trofeus de Pompeu i del temple dedicat a la Venus Pirenaica, vestigis romans en el SUMMUM PIRENAEUM. Cal recordar que l’imperi decadent hagué d’afrontar la invasió dels pobles nòrdics, coneguts per bàrbars. Què motivà aquell general capgirament social? Amb les dimensions que es produí, pot fins semblar un enigma. S’esfondrà una civilització aconseguida durant centúries amb el dret romà i el cristianisme sobre la cultura grega. L’invasor implacable avançava destruint, imposant-se a sang i foc, humiliant amb supèrbia l’orgull dels qui havien dominat el món antic.

Amb referència a Panissars, sens poder concretar res més per ara, podem constatar una data, la del primer intent d’invasió, que fou més aviat una incursió sota la direcció del visigot Alaric l’any 402. En seguiren d’altres de vàndals i alans, que penetraren en el Rosselló, però foren foragitades el 408 dels Pirineus pels cabdills Dídim i Verimià. Després, el 410 Ataulf, casat amb Gala Plàcidia, germana de l’emperador Honori, amb mal intencionat so de pau, dirigí el seu exèrcit cap a la Gàl·lia Narbonense, de la qual s’apoderà i, traspasant els Pirineus, arribà a Barcelona on l’assassinaren. Wàlia el seu successor, s’independitzà d’Honor i fundà el regne visigòtic d’Espanya, que comprenia també la part meridional de la Gàl·lia. Per tant, mentre no s’aclareixi el tema, em permeto indicar l’any 410 com el més probable de la destrucció dels monuments romans de Panissars. Llur ruïna no vingué de cop; i m’atreveixo assenyalar unes possibles etapes consecutives.

Un dia desventurat, la cridòria d’hordes enardides per turbulents

capitosts al so de corns i brandant les armes, amb una impressionant fressa de salvatges cavalls, corrien indòmites per la plana rossellonesa vers el SALTUM PIRENAEUM. Aquarterats a les fortaleeses de cada costat del riu Rom a l'indret de la Clusa Alta, els soldats de la legió romana ja desmoralitzada i sens la disciplina d'altres temps, es trobaren impotents per barrar el pas a l'enemic. Lluitaren, foren vençuts i els que sobrevisqueren, reduïts a la captivitat.

Els bàrbars victoriosos arribaren al SUMMUM PIRENAEUM i embogits, amb vandàlica fúria tiraren daltabaix de l'arc triomfal l'altiva estàtua de Pompeu. En poca estona la destrossa fou total i els trofeus es convertiren en botí de guerra en les mans dels més valents. Imatges escultòriques de personatges importants junt amb altres motius ornamentals jeien esmicolats per terra, silenciosament pregonant que la glòria del vell imperi tocava a la fi. La macabra orgia s'acabaria incendiant el temple pagà a la deessa Venus, per tal que la fumera es veiés des d'Empúries i els nadius moradors de la hispànica terra restessin aterrits. Després, a la nostra contrada pirinenca els sembrats serien cremats, la terra erma, la requisa sens miraments, les famílies desolades, llàgrimes sobre els morts, misèria i fam. Fou talment així el pas dels bàrbars per Panissars? La història respon amb el seu silenci; mes la imaginació en el mateix lloc sent el ressò llunyà d'aquell desastre...

* * *

Per emprar una imatge literàriament inèdita, em cal dir ara que tres segles de la història de Panissars romanen en la obscuritat del "pou de glaç". Dins el terme de La Jonquera i prop del cim del Puig Neulós, s'ha descobert fa poc a dins d'una oculta i petita entrada una gran cavitat oval excavada en la penya, on antigament es congelava la neu recollida a la muntanya, per tal de tenir gel a l'estiu. L'obra s'atribueix als comptes de Rocaberti. Talment gelada en la foscor roman fins a l'alta Edat Mitjana la crònica del temps, que àdhuc el nom llatí de "SUMMUM PIRENAEUM" s'esborra del lloc. Però no em deturo; segueixo i a la serena des del mateix coll de Panissars penetro en l'històric "pou de glaç" i parlo a les palpenes, mentre un airet fi de tramuntana fa volar la pensa.

M'afermo en un fet inequívoc: la conversió pràcticament general al cristianisme de l'Espanya visigòtica, sobretot des del III Concili de Toledo, celebrat l'any 589. L'Església aquí tenia una litúrgia pròpia, coneguda per l'antic ritus hispànic, que es desenvolupà paral·lelament al romà. Llavors una nova civilització emergí i sobrevingueren uns anys de pacífica convivència, excepte dissensions molt localitzades, fins al temps de Roderic, el darrer monarca visigòtic.

Cal recordar que en el 496 es convertí Clodoveu, el rei dels francs, el qual fundà un regne cristià de gran influència en l'Europa de l'Edat Mitjana. I també que en el 570 nasqué Mahoma a l'Aràbia, el qual morí el 632 envoltat d'una fantàstica llegenda, deixant fundat l'Islam sobre l'Alcorà com

a herència. Què representà per Panissars l'enfrontament entre moros i cristians?

Els àrabs envaïren Espanya travessant l'Estret de Gibraltar en el mes de juliol del 711 i tres anys més tard arribaren a les terres empordaneses. El més natural sembla que es produí un èxode dels nadius vers el Pirineu, doncs les boscúries oferien a la gent despavorida un refugi segur. A l'Albera hi havia amagatalls per tothom. Units als fugitius, els seus habitants, què degueren fer? Doncs barrar el pas de la via romana en el Summum Pirenaeum.

Enderrocarien la part superior de l'arc triomfal construït per Pompeu, i, emprant les columnes i altres elements del temple ja inservible a la Venus Pirenaica, construïren una muralla d'un cap a l'altre del coll. Disposant de tanta pedra carrada en el mateix lloc, els era ben fàcil. Per altra banda els accidents naturals del terreny ja en constituïen una de natural pels invasors de pell curtida en el desert i gens avesats a les grans boscúries. Tot plegat era l'exigència de la pròpia defensa.

Temo que la resistència no seria pas massa forta, doncs la primera incursió musulmana a les Gàl·lies fou el 716; una altra, de la que en tornaren amb botí i presoners, el 718; i la conquesta de Narbona el 719. El duc d'Aquitània els derrotà en el 721, però un cop refets atacaren Tolosa i Bordeus. Més Carles Martell l'11 d'octubre del 732 els derrotà a Poitiers. El seu fill Pepí el Breu en el 759 els expulsà de Septimània i conquerí Narbona. Així s'aconseguí que França, al revés d'Espanya, no fos mai islamitzada. Considero aquesta constatació fonamental per a la història de Panissars.

Amb referència a la nostra contrada pirinenca menciono un altre fet, mancat de documents, emperò prou significatiu: El campament romà fortificat a les cingleres occidentals del riu Rom —no pas excavat encara—, enfront de la Clusa Alta, sempre, des de temps immemorial, s'ha nomenat “Castell dels moros”. Amb aquest sol indici podem afirmar la seva presència aquí, malgrat no fos molt perllongada. Com dels nostres Pirineus en foren foragitats? Per mi seria sens dubte gràcies a Pepí el Breu. Després pel seu fill Carlemany, que intervingué en la reconquesta de Girona, el domini es consolidà formant políticament la Marca Hispànica.

Amb tot això, la gent del Portús en tenir barrada la via romana, degueren fer més practicable l'arribar a La Jonquera, baixant per l'altre costat, l'oriental. Els calia explicar convenientment l'abrupte coll del riu Llobregat, tot seguint el còrrec que baixa de la Comtessa i se li uneix en el salt del Fitó, per continuar davallant per l'indret de l'actual Forn del Vidre fins a unir-se a la via romana al Coll de les Portes. Aquesta interpretació opino que concorda amb l'etimologia del nom “Coll del Portús”, derivat del llatí “*Collum Pertusum*” —participi del verb “*pertundo*” que vol dir travessar—; designaria per tant “coll obert a cops de pic”. A la fi, superades les dificultats s'havia fet la via més baixa sobre el nivell del mar que va d'un costat a l'altre dels Pirineus.

També la luctuosa experiència musulmana i la seva perllongada presència a Espanya, motivaria la construcció del primitiu Castell del Portús, l'anterior al conegut de tots, Bellaguarda. Replanarien el cim del turó isolat

entre les dues collades, dominant bona part de l'Alt Empordà. Fou llavors un punt estratègic de defensa i seguretat de la Marca Hispànica. Per bastir-ne els fonaments, tenien prous pedres a les ruïnes del monument. Seria ampliat després de la batalla de Panissars i la victòria de Pere I. El castell, tinc fins la convicció que servia de punt de trobada de tres comtats: Rosselló al Nord; Castelló d'Empúries amb el seu castell de Rocaberti més avall, a la banda sud-est; i vers el sud-oest, el de Besalú, al qual pertanyia Panissars. Em falten proves documentals per afirmar-ho, mes opino que des d'ara, podem ja parlar del Panissars Romànic.

Finalment, com de la denominació geogràfica del lloc "SUMMUM PIRENAEUM" s'ha passat a l'actual Panissars? La mutació que justifica el canvi, sembla que prové de la guarnició militar que custodiava els Trofeus. Llurs soldats eren de la regió de l'imperi coneguda per la Pannònia a les voreres del riu Danubi, entre la Germània, la Dàcia i Itàlia; formaven la "*Cohors Pannoniae*", com semblantment podem parlar avui del "Terç de Montserrat". Amb la corrupció de la llengua mare, el llatí, i la formació del català entre les romàniques, variant-ne la pronunciació i la grafia, tenim Panissars.

Precisar més no m'és possible. Raonant he intentat aclarir amb el valor de la hipòtesi sobre un espai geogràfic molt concret i important dels Pirineus Orientals, el que el temps ha amagat darrera el vel del silenci històric, interpretant la vida amb el seu realisme humà durant quatre centúries, en les quals se sobreposaren runes de monuments tan dispars com els Trofeus, el temple de Venus i el Monestir de Santa Maria del Coll de Panissars.

2. El monestir

Maria Lluïsa Blangy, professora de Lletres a la Universitat de Lieja — Bèlgica—, escoltant a la capella romànica de Sant Martí del Fenollar de Riunguès la descripció d'unes pintures fetes al fresc, va saber que una persona del Portús en una ocasió manifestà, que a la cova de la seva propietat en les ruïnes del Priorat de Panissars, del qual l'historiador Montsalvatge en parlà a principis del nostre segle, hi havien restes d'unes de semblants. Investigà el tema i en publicà un documentat estudi a la revista "Archeologia" del mes de març del 1981. Informà al batlle del Portús Lluís Nibet, el qual encoratjà les recerques arqueològiques, començant-se les excavacions l'estiu de 1983. El 13 d'agost de l'any següent moria sobtadament l'insigne patrici portuenc i l'endemà, vigília de l'Assumpta, Georges Castellví descobrí els fonaments dels Trofeus de Pompeu. Aquesta és la crònica breu de la descoberta dels monuments al coll de Panissars.

Segueixo ara el fil de la narració. En el segle IX tota la contrada es degué poblar considerablement. Si centrat en Panissars marco sobre el mapa un cercle d'uns cinc quilòmetres de radi, trobo les següents esglésies romàniques: Santa Maria de la Clusa, Sant Joan de l'Albera, Sant Martí de l'Albera, Sant Pere del pla de l'Arca, Santa Maria de Recasens, Sant Miquel

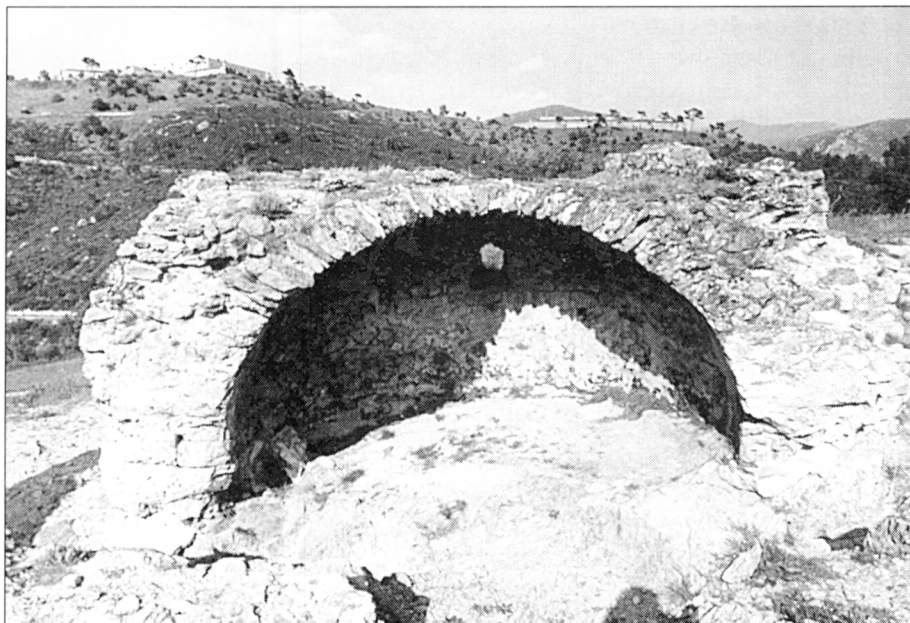
del Solans —Sta. Llúcia—, Santa Cristina de Canadal —Sant Jaume— capella del Castell de Rocaberti, Sant Martí del Forn del Vidre, Sant Julià dels Tords i Sant Martí del Fenollar. El monestir n'era com el centre espiritual i en tot l'entorn es construïren masos, emprant en part pedres dels Trofeus de Pompeu, doncs llavors era el material més barat. Ara ens cal situar-nos en el nou complex social i polític de la Marca Hispànica.

Amb referència concreta al nostre tema es menciona l'alou de Panissars, pertanyent al monestir de Santa Maria d'Arles en el Vallespir, fundat per Carlemany, on hi havia una comunitat de monjos benedictins. L'alou fou concedit pel rei de França Lluís Tartamut l'any 878. La tasca dels monjos de Sant Benet educant el poble rústeg en el treball i la religió, fou considerable. Així s'inicià un nucli habitat al coll de Panissars i vers el tombant del primer mil·leni s'hi edificà la primera església dedicada a la Mare de Déu en la nostra contrada pirinenca. Fou de creació pontifícia, distinció que li donà una importància notòria.

El Papa Sergi IV, malgrat les desventures ocasionades per la inestabilitat política i la fam que afligia la ciutat de Roma, dedicà el seu breu pontificat (1009-1012) a fomentar la vida monàstica. En el 1011 adreçà una Butlla al Monestir d'Arles en la qual es llegeix: *"Ecclesiam quoque Sanctae Mariae que dicitur Panessiares sub tuitione domini Bernardi Comititis et Abbatis praedicti monasterii ad construendum et ordinandum cum dona fidelium quae ibi fuerint subrogata sine aliqua minoratione vel deterioratione"*.

Aquesta és la versió catalana del paràgraf: *"També l'església nomenada Santa Maria de Panissars, sota la protecció del senyor Bernat, Comte, i de l'Abat del ja expressat monestir —Santa Maria d'Arles— que s'ha de construir i administrar amb les donacions dels fidels que allà hi siguin lliurades, fins en substitució d'altres destins, sens cap mena de minva o disminució"*. Com que Bernat Tallaferro començà a regir el comtat de Besalú l'any 990 i se'l designà protector, resulta que tenim la data a partir de la qual es pot parlar del Panissars romànic.

Mentre no es coneguin més documents sobre la construcció de l'església, cal regir-nos per l'acurada observació dels seus fonaments. Totes les esglésies romàniques tenen la planta rectangular orientada a l'Est, presidides per l'absis amb el corresponent altar. Simbòlicament miraven a Jerusalem. Mes aquí, com en un cas únic, exemplar raríssim, el rectangle té una posició invertida en un angle de 90°, vers el septentrió; l'absis emperò mira l'Orient. Era per tant més ampla que llarga. Els constructors per fer-ho tindrien les seves raons, molt dignes de consideració. Per mi, aital anomalia arquitectònica no té cap més altra explicació, que la conveniència, fins i tot econòmica, d'edificar-la sobre l'antic temple de la Venus Pirenaica, seguint el costum de cristianitzar els llocs de culte pagà. Ho confirma l'estructura de l'absis de la cripta, situat a un nivell inferior: com que els grans carreus dels fonaments dels Trofeus de Pompeu ja havien estat arrancats, aprofitant el seu espai buit, es degueren fer unes escaletes a cada costat per baixar-hi; i al davant de l'altar es disposaria d'un espai reduït, amb capacitat d'una dotzena de persones per pregar.

Absis romànic de la cripta de l'església de Santa Maria de Panissars, "cova on es refugiaven els carabiners", en la qual es descobriren els primers vestigis de les pintures medievals.

En la meua opinió l'estructura superior de l'església de Santa Maria del Coll de Panissars, reproduiria en miniatura la del monestir d'Arles amb un cloquer d'espadanya. Tindria un pòrtic i una petita nau central amb volta de canó, possiblement de punt d'ametlla; les dues laterals, més estretes, serien de quart de canó. El cor dels monjos estaria situat en el centre de la nau central i enfront de l'altar construït sobre l'absis de la cripta; per uns graons es pujaria al presbiteri. Amb aqueixa distribució tothom, a més dels monjos, tenia el seu lloc adient; una nau lateral es destinaria al servei dels pelegrins i hostes; i l'altre seria la pròpia dels cristians de l'entorn.

Per fer-nos càrrec de com seria la imatge de la Mare de Déu, sols tenim el recurs de recordar les del més vell romànic conservades en els museus de Catalunya. Tindria uns 70 cm d'altura, de fusta tallada i policromada —potser de roure per la seva resistència—, de colors vius, amb el Nen Jesús a la falda, decantat més aviat cap al costat esquerra. Les testes podrien portar corona i aguantarien alguns símbols a les mans. Al seu voltant cremarien llànties i ciris; i també nombrosos exvots serien el testimoni de la devoció.

El monestir de construcció posterior, era petitet, apropiat per a una comunitat d'uns vuit o deu monjos. Unit a l'església, es construí de cara al migjorn, a recés de la tramuntana. Ocupava també la part central de la Via Augusta, com ho demostren els murs de pedra en forma d'espina de peix —"opus spicatum"—, característic del romànic primitiu. Amb

Planta de les ruïnes de l'església de Santa Maria de Panissars, mostrant una inversió notòria de mides, més ampla que llarga, que indueix a pensar en la reconversió arquitectònica de l'antic temple pagà en un de cristià. El terme fronterer del fons, indica el possible emplaçament d'una torre de vigilància.

carruatges s'hi podia arribar per cada una de les dues vertents; i, a part de disposar de més espai edificable, s'evitava el trànsit normal, que es feia ja per la collada del Portús; així es garantia l'observància monacal. En el centre del monestir hi havia un claustre reduït i recollit; i al seu voltant, el refetor, la cuina amb el seu forn de pa, estances etc. Les cel·les estarien de ben segur en el pis superior. Que consti, cap monjo ha deixat escrits d'importància.

A principis de l'any 1092, el noble castellà de la Clusa Bernat Joan, feia testament a la seva altra mansió senyorial d'Ogassa, afavorint l'església parroquial i fent també importants donacions als monestirs de Sant Joan de les Abadesses, Ripoll i Vilabertran; al Priorat de Santa Maria de Panissars legà uns alous que tenia a les parròquies de Sant Eudalt de Ripoll, Sant Vicenç de Planoles, a la de "les Neus" —Tosses—, Sant Feliu de Bruguera, Santa Maria d'Oix, i un que li havia pervingut a "Pausata", a les rodalies de Banyoles. Les altres propietats les repartí entre els membres de la seva família. Una època d'esplendor començava a Panissars.

El Papa Urbà II, d'origen franc, antic monjo de Cluny i promotor de les Creuades, que l'any 1088 concedí al monestir de Sant Pere de Rodes el privilegi de celebrar els "Jubileus Pleníssims" els anys que la festa de la Santa Creu escaigués en un diumenge, traspassà la jurisdicció canònica del Priorat de Panissars, de l'abadia d'Arles a la de Ripoll, segons consta en una Butlla signada el 1097 i adreçada a l'abat de la més prestigiosa de Catalunya. Quines influències, pressions i motius actuaren sobre el determini del Papa? A més de causes canòniques, n'hi hagueren d'altres? Es consideraren les conseqüències? De fet, pel que sembla, sovintejaren les discrepàncies i concòrdies entre els priors i personatges d'aquelles èpoques, de les quals sols

en faig referència. Visità el Priorat el rei Jaume I el Conqueridor? No en consta res, al menys que jo sàpiga; m'inclino per l'afirmativa. El que sí es pot verificar, malgrat algunes llacunes, és la relació dels seus Priors, que presento tot seguit, indicant que Damià Tutau i Gres mereix una especial atenció i anotant ensems alguns fets històrics importants:

Gerard Seguí	1197
Guillem de Cuxà	1221
Joan	1261

Batalla de Panissars entre Pere el Gran i Felip l'Ardit. Construcció o millor ampliació de l'antic castell de Bellagarda, potser com a resultat de la batalla en 1287, prou coneguda per la història.

Pere de Sant Gil	1302-1303
Arnald Anglada	1323
Jaume Peronelli	1334
Bernat de Cabrera	1338
Bertrand de Santono	1340

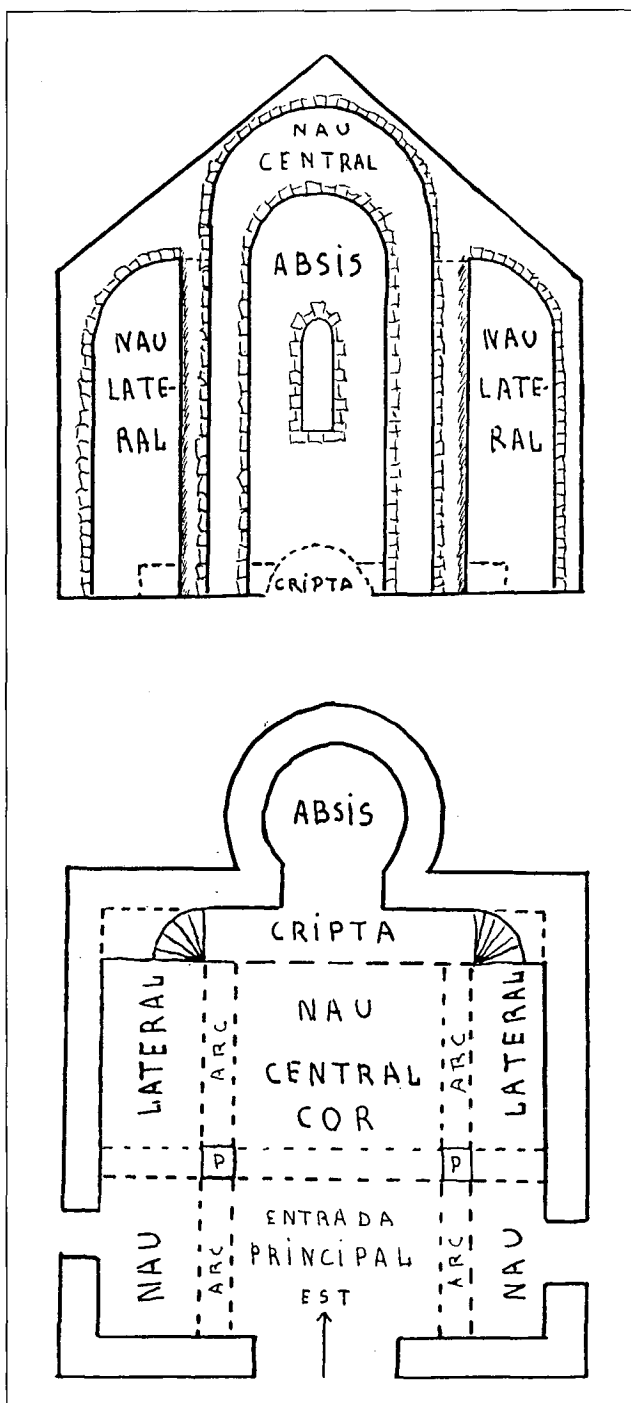
En el 1344, batalla entre dos reis cosins: Pere IV i Jaume II de Mallorca.

Bernat Casala	1351-1358
Ponç Ventós	1371
Guillem de Coldecanes	1398
Bernat Maney	1401-1417
Nicolau Felip	1422-1432
Pere Ferrer	1439-1440
Joan Campmany	1448-1456
Pere Pira	1491-1492

Provable visita dels Reis Catòlics Ferran i Isabel, anant a Perpinyà i fent parada al castell.

Francesc Sastre	1503-1510
Joan Riera	1528
Bertomeu Sastre	1532-1533
Rafel Samsó	1553
Lluís Garriga	1555-1568
Joan Güell	1587
Joan Jeroni	1587-1588
Joan Riera	1623
Joan Meca	1628
Josep Noguer de Segaró	1647
Miquel Rigall	1652-1664

El tractat dels Pirineus —1659— establint la frontera entre Espanya i França segons la divisió de les aigües a la carena dels Pirineus, partí el Monestir de Panissars de manera que l'església quedà francesa i el convent espanyol, en el terme de La Jonquera.

Planta i secció de l'església romànica de Santa Maria de Panissars, segons la pròpia interpretació de les actuals ruïnes. Era lloc de pas dels pelegrinatges a Santiago de Compostela. La lletra P correspon als pilarss de les arcades.

El Prior Rigall fou enterrat a la Real de Perpinyà.

Lluís de Brull 1664-1686

Joan de Pellisier 1686-1697

L'any 1695 es fa càrrec del Priorat la Diòcesi de Perpinyà i es regentà des del Seminari per jesuïtes.

Francesc Jutglar, S.J. 1703

No donà bon resultat i la decadència era notòria. La jurisdicció canònica es traspassà al Bisbat de Girona. La política estatal de França era adversa a les ordres religioses i l'arquitecte militar Vauban, vetllant per la defensa, manà construir el castell de Bellagarda; arrassà l'antic i el Priorat per disposar de pedra. Amb tot l'església mantingué el títol i el Prior passà a viure a la "Casa del Prior", en el Coll del Priorat. El seu titular era sacerdot diocesà.

Damià Tutau i Gres 1703-1768

Gil Esteve 1730

Joan Antoni Barutell 1741-1773

En el 1793 per la Guerra Gran i en el 1880 per la de la Independència, el Priorat amb el seu annex el "Forn del Vidre", sofrí greus contratemps.

Ramon Bach 1835

Amb la desamortització de Mendizábal el 1836 es perdé del tot Panissars junt amb la seva filial, el Forn del Vidre.

* * *

Cal fer referència a un fet històric general en l'apogeu de l'Edat Mitjana, que desembocà en el Concili de Trent: la decadència per manca d'observància i d'espiritualitat, compatibles amb externes manifestacions de fervor, en les antigues ordres religioses. La relaxació entrà també en els monestirs de l'Empordà; i, em permeto opinar, sens tenir-ne proves ni positives ni negatives, que el Priorat de Santa Maria del Coll de Panissars amb la seva filial del Mas del Forn del Vidre, seguiren el corrent de l'època. Per tant els factors interns, units als externs per la política adversa als religiosos a França, que després també es copià a Espanya, i molt especialment a causa de la demolició de l'església i després també del monestir, tot i estant en territori espanyol, ordenada per Vauban en construir el castell de Bellagarda en el Portús, determinaren el seu irremeiable final. I d'aquell arbre caigut, tothom en feia llenya. Després, la ruïna més absoluta.

Del darrer prior nomenat, sols es coneix el fet d'haver escrit una lletra signada com a tal el 1835, adreçada a Jaume Campsolines. El penúltim, Joan Antoni Barutell —on residia?— tingué grans palestres, que ja venien d'abans, amb Llorenç Sala d'Oix per la possessió de terres propietat del Priorat, el qual fou comminat pel bisbe de Girona Ignasi Colomer sota pena d'excomunió major, a resoldre amistosament les dissensions, constant que en els anys 1767, 1770 i 1773 s'acordaren uns pactes. Ja els priors Gil Esteve i

Damià Tutau Gres havien pledejat. Motius de censos i herències de mal resoldre en els dies més ombrívols de la història del monestir.

Cinquanta anys, mig segle durà el priorat més llarg, ostentat pel Dr. Josep Damià Tutau i Gres, del qual n'hi ha constància a la Parròquia de La Jonquera. Està envoltat d'ombres que fins tenen caràcter canònic. En ésser ordenat sacerdot es possessionà del càrrec en el 1718. Morí el dia 1 de febrer de 1768 a la coneguda "Casa del Prior", on residia per efectes de la demolició de tot l'entorn conventual, ordenada per Vauban a fi de construir el castell de Bellaguarda. Hagué de defensar el patrimoni contra Pere Pujol, Pere Joan Palomeres, Joan Sala i Llorenç Sala Carrera, que vivien en altres indrets. No se sap el perquè, en el 1730 entrà en el litigi un altre prior, Gil Esteve, que signà una concòrdia a Oix. Ara bé: dos priors legítims en un mateix càrrec és jurídicament del tot inconcebible. Seria el segon en tot cas un comissionat per a resoldre el contenciós i prou? Mes no s'acabà aquí la cosa, sinó que en el 1741 hi prengué part un tercer prior, Joan Antoni Barutell i llavors les dissensions arribaren a tal extrem, que la mitra de Girona amenaçà amb penes d'excomunió. Llorenç Sala firmà una concòrdia el 1767, mesos abans de morir el prior titular Tutau i Gres.

El dia 28 de novembre d'aquell mateix any 67 feia testament, actuant de notari el Rector de La Jonquera Mossèn Esteve Vilar, el qual es desplaçà a la "*pròpia casa del priorat de Panissars*". Està encapçalat amb aquestes paraules: "*En nom de Nostre Senyor Deu sia i de la humil Verge Maria Mare sua, amen. Jo lo Dr. Damià Tutau i Gres, Prior de Panissas Bisbat de Gerona, trobantme detingut en lo llit per malaltia corporal de la qual temo morir fas y ordeno lo meu ultim testament... Item dexo y llogo al Illustríssim y Reverendíssim Sr. Bisbe, o be a son Illustre y molt reverent vicari general y official son dret acostumat per lo decret del meu present testament al qual prego se digne interposar...*".

Queda per tant ben clara la consciència que tenia de ser ell el legítim Prior. Deixà, com a executors de les últimes voluntats al mateix Rector que actuava de notari, al mestre de la població Esteve Molins i al Rector de Cantallops Mossèn Joan Jonquera. En foren testimonis Jeroni Bardas pagès de Riunogués i Jaume Balló de la Jonquera. Deixà el seu patrimoni a Caterina Valls que l'havia cuidat durant 48 anys. Determinà ser enterrat a l'Església Parroquial de La Jonquera, fent-se-li solemníssims funerals de cos present amb assistència de set sacerdots i després honres fúnebres, amb nou.

Ara bé: En la partida de defunció escrita de mà del Rector Mossèn Esteve Vilar, consta: "*morí lo Reverent Doctor Joseph Damià Tutau i Gres, Prior de Panissas del present Bisbat de Gerona, edat vuitanta tres anys poch més o menos...*". Les paraules "*Prior de Panissas*" estan tatxades amb tres vigoroses ralltes de ploma i la mateixa tinta. Quina mà va fer això en el llibre d'Obits? No fou pas la del Rector, sino una altra que estava molt nerviosa i va fer taques en la inscripció; se suposa que fou la del dit prior que continuà pledejant amb els Sala d'Oix. El Rector Mossèn Esteve Vilar esmenà la cosa, completant en un altre moment la partida, afegint entre cometes al final de

tot: “*Prevere i prior que havia estat de Panysas*”. Dels dos priors, la titularitat canònica dels quals és dubtosa, a l'Arxiu Parroquial no n'hi ha cap menció i d'ells es perd el rastre.

Aquest és el final de Panissars. Amb el sepeli del Prior, Doctor Josep Damià Tutau i Gres, significativament esdevé dipositària la Parròquia de Santa Maria de La Jonquera de l'herència espiritual del Monestir. Els arqueòlegs i historiadors continuaran treballant amb major afany en el ressorgiment del Panissars històric i monumental, signe d'unió cultural catalana entre els dos països Espanya i França, agermanats per la frontera.

La Jonquera, estiu del 1993,
En el desè aniversari de l'inici
de les excavacions al Summum Pirenaeum

BIBLIOGRAFIA

Arxiu Parroquial - La Jonquera.
Historia Universal - César Cantú.
Historia de España - P. Mariana.
Historia de España - Jacques Chastenet.
Historia Nacional de Catalunya - Antoni Rovira Virgili.
Historia de los Papas - Saba Castiglioni.
Civilizaciones antiguas - Editorial Gustavo Gili.
La guerra Judaica de Flavio Josefo - Ricciotti.
El Obispado de Elna - Francisco Montsalvatge.
Monumentos históricos de las iglesias parroquiales y rurales, santuarios y capillas, de la provincia y obispado de Gerona - Francisco Montsalvatge.
La défaite de Charlemagne dans les Pyrénées - Marie Louise Blangy.
Le fort de Bellegarde - Jean Louis Nibet.
Panissars - Georges Castellví & Marie Louise Blangy.
Viatge Pintoresc i Històric - Alexandre Laborde.
Simposio de colonizaciones - Barcelona & Empúries, 1971.
Miscelánea arqueológica XXV aniversario de los cursos de Ampurias, 1947-71.
Autour de la Via Domitia - Marie Louise Blangy.
Historia de Soria - Nicolás Rabal.
El antiguo ducado de Medinaceli, una tierra por descubrir - Angel Almazán.
Santa Maria de la Huerta y Medinaceli.
Medinaceli, su historia y monumentos - M.^a del Carmen Sancho Medina.
Medinaceli - Guía histórico turística - Junta de Castilla y León.
Toda Soria y su provincia - José Luis López del Amo.
Ajuntament de Maçanet de Cabrenys.
Enciclopedia Espasa.

Nota: Les il·lustracions són totes originals de l'autor.